

Abdülhak Şinasi Hisar'ın "Geçmiş Zaman Köşkleri" Adlı Eserinde Şehir ve Toplumsal Yaşam¹

Sezer ŞİMŞEK²

APA: Şimşek, S. (2025). Abdülhak Şinasi Hisar'ın "Geçmiş Zaman Köşkleri" Adlı Eserinde Şehir ve Toplumsal Yaşam. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (47), 74-84. **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.16544795>

Öz

Cumhuriyet devri Türk edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Abdülhak Şinasi Hisar (1887-1963) roman, biyografi, hâtıra, antoloji gibi farklı türlerde eserler kaleme almıştır. Bunlar içinde hâtıra türüne örnek teşkil edenler Abdülhak Şinasi'nin çocukluk ve gençlik yıllarını anlatmaktadır. Bu eserlerden biri olan ve Abdülhak Şinasi'nin hâtıralarına dayanan *Geçmiş Zaman Köşkleri*, dönemin toplumsal gerçekliğini yansıtmaya bakımından oldukça önemli bir metindir. Abdülhak Şinasi'nin Cumhuriyet döneminde neşredilen yazılarına dayanan ve 1956'da basılan *Geçmiş Zaman Köşkleri*, 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarındaki İstanbul'u çeşitli yönleriyle anlatmaktadır. Eserde aile, gündelik yaşam, mahalle hayatı, komşuluk ilişkileri, şehrin o günkü fiziki özellikleri gibi konulardan bahsedilmekte, bunun yanı sıra İstanbul'un farklı semtlerinin o günkü görüntüsü tasvir edilmektedir. Bu yönüyle *Geçmiş Zaman Köşkleri*, Türk toplum tarihine ışık tutabilecek önemli bir metindir. Yüzyıl dönümündeki şehir hayatından ve toplumsal değişimden çeşitli yönleriyle bahseden bu eser, ilk elden tanıklıklar içermesi bakımından da önem arz etmektedir. *Geçmiş Zaman Köşkleri*'ni sosyolojik bir perspektifle ele alabilmeyi amaçlayan bu çalışmada, eserin kaleme alındığı dönemin tarihsel ve toplumsal arka planının anlaşılabilmesi amacıyla Abdülhak Şinasi'nin yaşam öyküsündeki dikkat çekici hususlardan kısaca bahsedilmekte ve eserin ana hatlarıyla tanıtılmasının ardından *Geçmiş Zaman Köşkleri*'ndeki sosyolojik unsurlardan yola çıkılarak şehrin modernleşme serüvenine ve toplumsal yaşamdaki değişime ilişkin bir çerçeve ortaya konmaya çalışılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Abdülhak Şinasi Hisar, *Geçmiş Zaman Köşkleri*, İstanbul, gündelik yaşam, modernleşme.

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.
Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin / Oran: %18
Etik Şikayeti: editor@rumelide.com
Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 23.05.2025-**Kabul Tarihi:** 28.07.2025-**Yayın Tarihi:** 29.07.2025; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.16544795>
Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
² Dr. Öğretim Üyesi, Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü / Ass. Prof., Bartın University, Faculty of Literature, Department of Sociology (Bartın, Türkiye) **eposta:** szezersimsek@gmail.com, **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0002-0725-2468> **ROR ID:** <https://ror.org/03te4vd35> **ISNI:** 0000 0004 0369 647X **Crossref Funder ID:** 501100007111

City and Social Life in Abdülhak Şinasi Hisar's 'Past Time Mansions'³

Abstract

Abdülhak Şinasi Hisar (1887-1963) one of the important names of Turkish literature of the Republican era, he authored works in different types such as novels, biographies, memoirs and anthologies. Among these works, the ones that constitute an example of the memoir genre tell the story of Abdülhak Şinasi's childhood and youth. One of these works, Past Time Mansions, based on Abdülhak Şinasi's memoirs, is a very important text in terms of presenting the social reality of the period. Based on Abdülhak Şinasi's writings published during the Republican period and published in 1956, Past Time Mansions describes various features of Istanbul in the late 19th and early 20th centuries. In the work, topics such as family, daily life, neighbourhood life, neighbourhood relations, physical characteristics of the city at that time are mentioned, as well as the views of different districts of Istanbul at that time are depicted. In this respect, Past Time Mansions is an important text reflecting the history of Turkish society. This work, which mentions various aspects of urban life and changes in social life at the end of the century, is also important in the fact that it contains primary memories. In this study, which aims to discuss Past Time Mansions from a sociological perspective, the remarkable points in Abdülhak Şinasi's life story are briefly mentioned in order to understand the historical and social background of the period in which the work was written, and after introducing the work in outline, the modernisation adventure of the city and the change in social life are tried to be discussed based on the sociological facts in Past Time Mansions.

Keywords: Abdülhak Şinasi Hisar, *Past Time Mansions*, Istanbul, everyday life, modernisation.

³ **Statement (Thesis / Paper):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.
Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.
Funding: No external funding was used to support this research.
Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.
Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.
Similarity Report: Received – Turnitin / Rate: %18
Ethics Complaint: editor@rumelide.com
Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 23.05.2025-**Acceptance Date:** 28.07.2025-**Publication Date:** 29.07.2025; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.16544795>
Peer Review: Two External Referees / Double Blind

Giriş

Abdülhak Şinasi Hisar, farklı türlerde kaleme aldığı ve özellikle İstanbul'u ve Boğaziçi'ni anlattığı eserleri sebebiyle Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatının önemli isimlerinden biridir. Bununla birlikte Abdülhak Şinasi'nin önemi yalnızca eserlerinde işlediği konulardan kaynaklanmamaktadır. Abdülhak Şinasi'nin eserlerini önemli kılan asıl husus, bizzat şahit olduğu dönemlerin tarihsel ve toplumsal özelliklerini edebî bir dille anlatması ve bu metinlerin dönemin önemli tanıklıklarından biri olmasıdır. Nitekim çocukluğunu ve gençliğini 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında Sultan Abdülhamid döneminin İstanbul'unda geçiren Abdülhak Şinasi, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e devrolan kuşağın önemli isimlerinden biridir. Döneme ilişkin hâtıralarını Cumhuriyet döneminde kaleme aldığı eserlerinde anlatan Abdülhak Şinasi'nin bu yılları anlattığı eserlerinden biri de *Geçmiş Zaman Köşkleri*'dir.

Çocukluğunu ve gençliğini Abdülhamid döneminde geçiren, Meşrutiyet ve Mütareke devrini yaşayan Abdülhak Şinasi, eserlerini oldukça geç denebilecek bir dönemde kaleme almıştır. Bu anlamda Abdülhak Şinasi bir Cumhuriyet dönemi yazarıdır. Çeşitli gazete ve mecmualarda yazılar yazan ve farklı türlerde eserler kaleme alan Abdülhak Şinasi'nin sağlığında on bir kitabı neşredilmiştir. Romanları (*Fahim Bey ve Biz*, *Çamlıca'daki Eniştemiz*, *Ali Nizami Bey'in Alafrangalığı ve Şeyhliği*); Yahya Kemal, Ahmet Haşim ve Pierre Loti hakkındaki biyografileri, şiir ve fıkra antolojilerinin yanı sıra Abdülhak Şinasi'nin hâtıra tarzındaki eserleri bir dönemin toplumsal hayatının anlaşılabilmesi bakımından özel bir öneme sahiptir. 1940'lı ve 50'li yıllarda neşredilen bu eserler sırasıyla *Boğaziçi Mehtapları*, *Boğaziçi Yahları* ve *Geçmiş Zaman Köşkleri*'dir. Abdülhak Şinasi'nin "yarı hatıra-yarı deneme" (Uçman, 2010, s. 677) tarzında kaleme aldığı bu eserlerin içinde *Geçmiş Zaman Köşkleri*, Abdülhak Şinasi'nin çocukluk ve ilk gençlik yıllarındaki İstanbul'u özellikle Rumelihisarı, Büyükkada ve Çamlıca'yı ön plâna çıkararak anlatan, bunun yanı sıra şehir yaşamı ve kültürüyle ilgili pek çok husustan bahsedilen önemli bir metindir.

Bu çalışmada "Abdülhak Şinasi Hisar'ın anlatısında şehir ve mahalle kimliği modernleşme söylemi karşısında nasıl yeniden inşa edilir?" sorusuna cevap aranmakta ve Abdülhak Şinasi'nin *Geçmiş Zaman Köşkleri* adlı eserine dair sosyolojik bir çerçeve ortaya konması amaçlanmaktadır. Bu amaçla Abdülhak Şinasi'nin *Geçmiş Zaman Köşkleri*'nde toplumsal hayata yer verdiği pasajlar analiz edilmiş ve bu bağlamda şehir ve toplumla ilgili unsurlar ele alınmıştır. Bununla birlikte *Geçmiş Zaman Köşkleri*'nin doğrudan doğruya Abdülhak Şinasi'nin çocukluk ve gençlik yıllarını yansıtmaması sebebiyle ve bu eserin Abdülhak Şinasi'nin yaşam öyküsünün dışında ele alınamayacağı düşüncesinden hareketle öncelikle Abdülhak Şinasi'nin biyografisinden kısaca bahsedilecektir.

Abdülhak Şinasi Hisar'ın Kısa Yaşam Öyküsü

Abdülhak Şinasi Hisar, büyük dedesi Muhtar Bey'in Rumelihisarı'ndaki yalısında 1887 yılında doğmuştur. Babası, *Hazîne-i Evrâk* ve *Cerîde* gibi dergileri neşreden Mahmud Celâleddin Bey, annesi ise son Belgrad muhafızı olan Selim Paşa'nın torunu Neyyir Hanım'dır. Türk basın tarihi konusundaki çalışmalarıyla tanınan ünlü yazar Selim Nüzhet Gerçek ise Abdülhak Şinasi Hisar'ın kardeşidir (Uçman, 1998, 129).

Abdülhak Şinasi'nin doğduğu yıllarda *İnsâniyet*, *Mürüvvet*, *Hazîne-i Evrâk* gibi mecmuaları neşretmekte olan Mahmud Celâleddin Bey'in yakın dostları arasında Namık Kemal, Recâizâde Mahmud Ekrem, Abdülhak Hâmid gibi isimler bulunmaktadır (Turinay, 1993, s. 40). Abdülhak Şinasi'nin çocukluğu da bu edebiyat ve kültür muhiti içinde geçmiştir (Uçman, 2010, s. 674). Özel bir eğitim

almasının ardından Mekteb-i Sultânî'ye (Galatasaray Lisesi) gönderilen Abdülhak Şinasi, bu okulda son dönem Osmanlı âlimlerinden Mehmed Zihni Efendi, Farsça muallimi Acem Feyzi Efendi, Abdurrahman Şeref Bey, Tevfik Fikret, Ahmed Hikmet (Müftüoğlu) gibi isimlerden ders almıştır. Abdülhak Şinasi'nin okuldaki en yakın arkadaşı ise Ahmed Haşim'dir. Hamdullah Suphi, Ahmed Samim ve Refik Halid Karay okuldaki yakın arkadaşları arasındadır (Turinay, 1993, s. 47, 49, 53).

1905 senesinde Paris'e giden Abdülhak Şinasi, burada Jön Türklerle tanışmış ve 1907'de II. Jön Türk Kongresi'ne katılmıştır. Bu yıllarda görüştüğü isimler arasında Sabahaddin Bey, Nihat Reşat (Belger), Ahmed Rıza gibi isimler bulunmaktadır (Turinay, 1993, s. 54, 57). Bununla birlikte mizaç olarak politikaya pek meyilli olmayan Abdülhak Şinasi, Paris'te bulunduğu sıralarda daha çok edebiyat ve sanat çevrelerinde vakit geçirmiş (Uçman, 2010, s. 674) ve II. Meşrutiyet'in ilânının ardından İstanbul'a dönmüştür (Turinay, 1993, s. 60). Abdülhak Şinasi'nin, Mütareke yıllarında Sabahaddin Bey'e yakın isimler tarafından 4 Mayıs 1919'da kurulan Millî Ahrar Fırkası'nın kurucuları arasında yer alması ise oldukça ilgi çekicidir. Sabahaddin Bey'in Edmond Demolins ve Frédéric Le Play'den kaynaklanan fikirlerinin etkisi altında kalan ve muhtemelen Sabahaddin Bey'in "teşebbüs-i şahsî" görüşünden etkilenen Abdülhak Şinasi, İstanbul'a döndükten sonra bir Fransız inşaat şirketinde çalışmaya başlamış ve 1913 yılına kadar burada görev almıştır. Mütareke döneminde ise Osmanlı Bankası'nda mütercim olarak çalışmıştır. (Turinay, 1993, s. 59, 68-74).

Abdülhak Şinasi, Cumhuriyet dönemi başlarında Reji İdaresi'nde tercüme kalemine girmiş, tütün rejisinin 1925'te kamulaştırılmasının ardından tercüme kalemindeki bu görevi devlet memuriyetine nakledilmiştir. Yakın arkadaşı Hamdullah Suphi Tanrıöver'in davetiyle 1931 yılında Ankara'ya giden Abdülhak Şinasi Balkan Birliği'nin umûmî kâtipliğine atanmış ve 1936 yılında Hâriciye Vekâleti müşavirliği görevini üstlenmiştir. 1948 yılına kadar bu görevini sürdüren Abdülhak Şinasi, pek çok kez yurt dışında bulunmuştur. Bunlar içinde en önemlisi San Francisco Konferansı'dır (Turinay, 1993, s. 71, 76, 78). 1945 yılında toplanan ve Türkiye'nin de dâhil olduğu elli bir devletin imzaladığı antlaşmanın ardından Birleşmiş Milletler'in kurulmasıyla sonuçlanan bu konferanstaki (Coşkun, 2006, s. 17) Türk delegasyonunda Abdülhak Şinasi de yer almıştır (Turinay, 1993, s. 78). Amerika seyahatinden döndükten sonra rahatsızlanan Abdülhak Şinasi, 1948'te Ankara'dan ayrılmış (Turinay, 1993, s. 79) ve Ayaspaşa'da Boğaz'a bakan bir eve yerleşmiştir (Toros, 1998, s. 163).

Abdülhak Şinasi, 1950'li yıllarda pek çok dernek ve cemiyetin üyesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan biri Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu'nun kurucu başkanı Reşit Saffet Atabinen'in 1940'ların sonunda başkanlığını yaptığı Türk Fransız Kültür Cemiyeti'dir. Bunun yanı sıra Türk Ocakları'nın hars heyetinde Yahya Kemal Beyathı, Fuad Köprülü, Osman Nuri Ergin, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu gibi isimlerle birlikte görev almıştır. 1950'li yıllarda kurulan İstanbul Fetih Cemiyeti, Türk Edebiyatçıları Birliği, Yahya Kemal Enstitüsü'nün kurucu üyeleri arasındadır. Bir diğer önemli görevi ise 1954 yılında yeniden neşredilmeye başlayan Türk Yurdu dergisinin umûmî neşriyat müdürlüğüdür. Başkanlığını Hamdullah Suphi'nin yapmakta olduğu Türk Ocakları'nın yayını olan bu dergideki vazifesi 1957 yılına kadar sürmüştür (Turinay, 1993, s. 81-83). 3 Mayıs 1963 tarihinde geçirdiği beyin kanamasından dolayı vefat eden Abdülhak Şinasi (Toros, 1998, s. 167). Aksaray'da Pertevniyal Valide Sultan Camii'nde öğlen vakti kılınan cenaze namazından sonra Merkez Efendi kabristanına defnedilmiştir (Turinay, 1993, s. 85-86).

Abdülhak Şinasi'nin biyografisine kısaca bakıldığında ilk göze çarpan hususlardan birisi yazı hayatının oldukça geç başlamasıdır. 1920'li yılların başlarında Yahya Kemal'in başyazarlığını yaptığı *Dergâh* mecmuasında edebî tenkitler kaleme almış, bunun yanı sıra *Medeniyet* ve *İleri* gazetelerinde ve *Yarın*

mecmuasında edebiyata dair yazılar yazmıştır. (Uçman, 2010, s. 675). 1928 yılından itibaren deneme, sohbet, hâtıra, seyahat türünde yazılar yazmış ve 1930'ların başlarında *Milliyet* gazetesinde edebî sohbetler, daha sonra ise *Varlık*, *Ülkü* ve *Ağaç* dergilerinde geçmiş zamana dair hâtıra tarzında denemeler kaleme almıştır. Bunların yanı sıra Ankara'dan İstanbul'a dönmesinin ardından 1950'li yılların başlarında *Türk Yurdu* ve *Varlık* dergilerinde ve *Yeni İstanbul* gazetesinde eski edebiyatçılarla ilgili yazılar ve geçmiş zamanlara dair hâtıralar yazmıştır. (Uçman, 1998, s. 129; Uçman, 2010, s. 675). Abdülhak Şinasi, çok uzun bir hazırlık döneminin ardından *Fahim Bey ve Biz* adlı ilk romanını 1941 yılında kaleme almıştır. Bu romanının ardından 1942 yılında Boğaziçi serisinin ilk kitabı *Boğaziçi Mehtapları*, iki yıl sonra ise *Çamlıca'daki Eniştemiz* neşredilmiştir. 1950'li yıllarda rahatsızlığı giderek artmasına rağmen bugün bilinen pek çok eseri de bu dönemde neşredilmiştir. *Ali Nizamî Bey'in Alafrangalığı ve Şeyhliği* (1952), *Boğaziçi Yahıları* (1954), *Aşk İmiş Her Ne Var Âlemde* (1955), *Geçmiş Zaman Köşkleri* (1956), *Geçmiş Zaman Fıkraları* (1957), *İstanbul ve Pierre Loti* (1957), *Yahya Kemal'e Veda* (1959) adlı eserleri son dönemine ait çalışmalardır (Uçman, 1998, s. 129-130). *Ahmet Hâşim: Şiiri ve Hayatı* adlı çalışması ise ölümünden kısa bir süre önce 1963 yılında basılmıştır (Karaca, 1998, s. 9).

İstanbul'un Toplumsal Tarihine Ayna Tutan Bir Eser: Geçmiş Zaman Köşkleri

Abdülhak Şinasi'nin 1950'li ve 60'lı yıllarda neşredilen bazı çalışmaları, daha önce ayrı ayrı yazılar olarak kaleme alınmış ve bir bütünlük oluşturacak şekilde daha sonra bir araya getirilmiştir. Yahya Kemal ve Ahmet Haşim ile ilgili eserlerinin yanı sıra *Boğaziçi Yahıları* ve *Geçmiş Zaman Köşkleri* de bu türdendir (Turinay, 1993, s. 198). 1930'lu yıllarda *Milliyet* gazetesinde Ziya Paşa, Recâizâde Mahmud Ekrem, Cenab Şahabeddin gibi isimler hakkında biyografik yazılar kaleme alan Abdülhak Şinasi, daha sonraları *Varlık* dergisinde çocukluk hâtıralarını merkeze alarak İstanbul'u ve Boğaziçi'ni anlattığı yazılar yazmıştır (Karabulut, 2021, s. 1, 200, 299). Bu metinler 1950'li yıllarda *Boğaziçi Yahıları* ve *Geçmiş Zaman Köşkleri*'ni oluşturacaktır.

Abdülhak Şinasi'nin eserlerinin önemli bir kısmı çocukluk ve ilk gençlik yıllarını anlatmaktadır. Özellikle *Boğaziçi Yahıları*, *Boğaziçi Mehtapları* ve *Geçmiş Zaman Köşkleri*, Abdülhak Şinasi'nin çocukluk zamanlarındaki şahsî hâtıralarına dayanmaktadır ve bu eserler sebebiyle Abdülhak Şinasi hâtıra yazarı olarak ön plâna çıkmaktadır (Turinay, 1993, s. 15, 269). Nitekim Sermet Sami Uysal'a göre *Boğaziçi Yahıları* ve *Geçmiş Zaman Köşkleri*, "anı-deneme" özelliği taşımaktadır (Uysal, 2016, s. 9). Abdülhak Şinasi'nin çocukluk hâtıralarına en çok yer verdiği eserlerinin başında ise *Geçmiş Zaman Köşkleri* gelmektedir (Zariç, 2013, s. 37). Galatasaray Lisesi'ne henüz başlamadığı döneme denk gelen bu hâtıralarda anne ve babasının yanı sıra büyükanne, büyükbabalar, yakın akrabalar, köşklere hizmetliler de bulunmaktadır. Bununla birlikte Abdülhak Şinasi, yakın akrabaları aracılığıyla geçmiş zamanı anlatmaya çalışmaktadır (Turinay, 1993, s. 187, 194). *Geçmiş Zaman Köşkleri*'nde köşk hayatı üzerinden tarihsel ve toplumsal bir panorama ortaya konmaktadır.

Çocukluk günleri 19. yüzyıl sonlarında Rumelihisarı, Büyükağa ve Çamlıca'da geçen Abdülhak Şinasi, diğer eserleri gibi *Geçmiş Zaman Köşkleri*'nde de bu dönemin gündelik yaşamı etrafında bir dönemin hayat telâkkisini ele almaktadır. Abdülhak Şinasi, bu eserlerini "âdeta İstanbul ve Boğaziçi medeniyeti kavramını açıklamak üzere kaleme almıştır." (Zariç, 2013, s. 367). Bunun yanı sıra, âdeta bütün eserleri kurguyla birlikte birer hâtıra özelliği kazanan Abdülhak Şinasi'yi Türk milletinin mânevî ve kültürel değerlerine yer veren yazarlar arasında ele almak gerekmektedir (Uçman, 1998, s. 130). Abdülhak Şinasi'nin çağdaşı olan Cumhuriyet devri yazarlarının önemli bir kısmı modernleşme öyküsünü heyecan içerisinde yazıya dökerken Abdülhak Şinasi ise geçmiş zamanın ardından koşmayı tercih etmiştir (Uçman, 2010, s. 676). Abdülhak Şinasi'nin anlattıkları yalnızca kişisel yaşamıyla ilgili değildir,

medeniyet tarihimiz bakımından çok canlı bir vesika niteliği taşımaktadır (Kaplan, 1978, s. 145).

Abdülhak Şinasi'nin, kaleme aldığı yazılar ve ortaya koyduğu eserler aracılığıyla toplum sorunlarına bir biçimde müdahil olması söz konusudur. Abdülhak Şinasi'nin yazmakta olduğu dönem, Türk toplum tarihi bakımından çok hızlı bir değişim ve dönüşümün yaşandığı yıllara denk gelmektedir. Eserlerinin önemli bir kısmı 1950'li yıllarda basılmış olsa da bu eserleri oluşturan yazılar büyük ölçüde 1930'lu yıllarda dergilerde neşredilen yazılara dayanmaktadır. Dolayısıyla Abdülhak Şinasi'nin içinde yaşadığı dönemdeki sosyal değişimden yola çıkarak önceki toplumsal tecrübelerle dayanan ve 19. yüzyıl sonlarındaki gündelik yaşamdan ilham alan bir çerçeve ortaya koyması söz konusudur. Abdülhak Şinasi'nin bu eserleri kaleme alması dönemin toplumsal koşullarından bağımsız değildir. Toplumsal yaşamın hızla değişip dönüştüğü bir dönemde Abdülhak Şinasi, çocukluk zamanlarına ait hâtıralardan yola çıkarak o döneme ait sosyal yapıdan, dönemin inceliklerinden, eğitim anlayışından, görgüsünden, zarâfetinden bahsetmektedir.

Bu bağlamda Abdülhak Şinasi'nin son dönem eserlerinden biri olan *Geçmiş Zaman Köşkleri*, mahalle ve şehir hayatının bütünüyle değişmeye başladığı, toplumsal yapının hızla dönüştüğü bir dönemin eseri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde, kendince daha anlamlı ve güzel bulduğu geçmiş zamanı detaylıca anlatmayı tercih eden Abdülhak Şinasi, "Cumhuriyet'ten sonra Türk cemiyetinde genel olarak mâzi mirasının bütünüyle red veya inkâr edildiği yılların sonuna doğru yayımlanan eserlerinde bir yandan Türk milletinin kendine has hayat tarzını dile getirmiş, öte yandan da bir milletin varlığının ve bekasının mâzi şuuruna bağlı olduğunu ortaya koymuştur." (Uçman, 1998, s. 130). Elbette bu durum Abdülhak Şinasi'nin toplumsal meseleler karşısında bir tavrı olduğunu da göstermektedir. Bununla birlikte bu meselelere dair açıktan bir tutum sergilemek yerine, belli bir dönemin anlayışını ve değerlerini yüceltmek amacıyla kaleme aldığı hâtıra ve deneme tarzındaki yazılarıyla en azından örtük biçimde de olsa bir tavır ortaya koymuştur. Bu bağlamda, Mehmet Kaplan'ın "Geçmiş Zaman Köşkleri" başlıklı yazısında yer alan "Abdülhak Şinasi Hisar, eskiden bizim kendimize has çok güzel, çok ince, çok mânâlı bir medeniyet tarzımız, yaşama üslûbumuz olduğunu ortaya koymak için intiba ve hâtıralarını bütün zenginliği ile gözlerimizin önüne seriyor. Onları okurken bugünkü hayatımızın karışıklığını, kabalığını, huzursuzluğunu, mânâsızlığını çok derinden hissediyoruz." (Kaplan, 1978, s. 160) sözlerinin oldukça dikkat çekici olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu yönleriyle *Geçmiş Zaman Köşkleri*, Abdülhak Şinasi'nin toplumsal değişim ve çözülme karşısında sergilediği tutumun bir ifadesi olarak okunabilir.

Çocukluğundan itibaren İstanbul kültürüyle yetişen Abdülhak Şinasi Hisar'ın hâtırat niteliğindeki eserlerinden biri olan *Geçmiş Zaman Köşkleri*, İstanbul'un toplumsal tarihine ışık tutması bakımından da özel bir öneme sahiptir. *Geçmiş Zaman Köşkleri*'nde şehirdeki gündelik hayat, mahalle yaşamının özellikleri, komşuluk ilişkileri gibi konular etrafında 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarına dair bir kent panoraması ortaya konmaktadır. Bu bağlamda toplumsal değişim kent mekânı üzerinden de takip edilebilmektedir. Nitekim Henri Lefebvre'e göre "mekân aynı zamanda, bir toplumsal üretim(süreci)dir ve toplumun üretiminin hem sonucu hem de ön-kşuludur." (Avar, 2009, s. 8). Bunun yanı sıra Abdülhak Şinasi'nin satırları aynı zamanda kültürel hafızanın bir tezahürüdür. Bu noktada Assmann *Kültürel Bellek* adlı eserinde şair ve yazarları kültürel hafızanın önemli taşıyıcıları olarak gördüğünü belirtmektedir (Danış, 2021, s. 271). Hem Osmanlı'nın son dönemlerini, hem de Cumhuriyet devrini yaşayan ve kültürel hafızanın önemli taşıyıcılarından biri olarak görülebilecek olan Abdülhak Şinasi'nin *Geçmiş Zaman Köşkleri*'nde bahsettiği unsurlardan yola çıkarak İstanbul'un sosyolojik dönüşümünü çeşitli yönleriyle izlemek mümkündür.

Geçmiş Zaman Köşkleri'nde İstanbul Evleri

Abdülhak Şinasi, eserinin “Geçmiş Zaman Köşkleri” adını taşıyan ilk bölümünde İstanbul evlerinin üçe ayrılabilirliğini belirtmektedir. Bunların ilki Boğaziçi kıyılarındaki ahşap yapılar olan yalılardır. İkinci olarak İstanbul’un sayfiye semtlerinde bulunan ve bahçe içinde yer alan ahşap köşkleri sayan Abdülhak Şinasi, son olarak da diğerleri gibi harem ve selamlık daireleri ayrı olan; fakat daha çok kâğır olarak inşa edilmiş yapılara işaret etmekte ve bunların “konak” olarak tanımlandığını belirtmektedir. İstanbul’un evlerini yalılar, köşkler ve konaklar olarak tasnif eden Abdülhak Şinasi, kaçgöçün olduğu bu zamanlarda ailelerin Beyoğlu civarındaki apartmanlarda oturmayı tercih etmediklerini de söylemektedir (Hisar, 2022, s. 9).

Abdülhak Şinasi, İstanbul’un evleriyle ilgili yaptığı tasnifte ikinci sırada bahsettiği özelliklere sahip evlerden yola çıkarak geçmiş zaman köşklarini anlatmaktadır. İstanbul’un sayfiye semtlerinden biri olan Büyükkada’da bir bahçe içinde bulunan köşklarinden bahseden Abdülhak Şinasi, çocukluğunun ilk dönemlerinde yazları bu köşkte kaldıklarını dile getirmekte ve bu dönemdeki köşkların adeta ayrı birer kimliğe sahip olduğunu; fakat bu kimliği ancak evi yakından tanıyanların anlayabildiklerini belirtmektedir (2022, s. 9). Abdülhak Şinasi, bunu şu sözlerle anlatmaktadır:

“Bu köşkler uzaktan görenler, yabancı iseler, kabil değil onların ne tatlı bir hayat mahfazası olduklarını bir türlü tasavvur edemezler. Bütün bunların hüviyetleri, hayatta birer büyükanne, birer büyükbaba, birer akraba olmak gibidir. Çocuklar onların gönüllerindeki şefkat ve muhabbet tatlarını buram buram duyarlar. Bir yolda ihtiyar bir kadın, zahmetle, yavaşça gider. Yabancılar onu zavallı bir harabe halinde görürler. Giydiklerini modasız, gözlerini manasız, gönüllerini sevgisiz, varlığını tatsız duyarlar. Yabancılar böyle bulurlar. Fakat onun torunu koşarak yanına gelir, yüzünü, gözlerini öper. Onun çamaşırlarındaki lavanta çiçeğinin kokusunu duyar. Eski şakalarının neşesiyle çağıldır.” (2022, s. 10).

Bu yıllarda kendisini kutsî bir zaman içinde sandığını söyleyen Abdülhak Şinasi, sözünü ettiği bu zamanlarda ezânî saatle yaşandığını belirtmekte (örneğin bu dönemde Büyükkada’nın temel ulaşım aracı olan vapurların sonuncusundan “ezan vapuru” diye bahsetmektedir) ve “bu ilahi zamanlardan gönlümde yakıcı bir toz kalmış” demektedir (2022, s. 11-12, 18, 55).

Abdülhak Şinasi’nin İstanbul evleriyle ilgili sözlerine dair en dikkat çekici husus, Abdülhak Şinasi’nin çocukluk yıllardaki bu evlerin yapısının, eserin kaleme alındığı dönemde hızla değişmekte olan evlerin özelliklerinden oldukça farklı oluşudur. İstanbul evleri diye bahsedilen yalı, köşk ve konakların en dikkat çekici özelliği bu evlerin birbirinden bağımsız olan müstakil evler olmasıdır. Buna karşın kentlerdeki modernleşmeyle birlikte bu evlerin yerine yeni bir mesken tipi olarak apartmanlar ön plana çıkmaktadır. Bu durum elbette yalnızca fizikî bir değişime işaret etmemektedir, aynı zamanda ekonomik ve sosyal yapının da değişmekte olduğunu göstermektedir.

Geçmiş Zaman Köşkleri'nde İstanbul’un Semtleri ve Mahallenin Sosyal Yapısı

Abdülhak Şinasi, *Geçmiş Zaman Köşkleri*’nde çok belirgin bir İstanbul mahallesi resmi çizmekte ve bu mahallenin o günkü şehir sakinleri için arz ettiği önemi anlatmaktadır. “Eski İstanbullular mahallelerine o kadar kökleşirlerdi ve mahalleleri ruhları için öyle bir kılıf olurdu ki başka bir yere göç etmek onlara huylarını değiştirmek gibi güç ve tatsız bir şey görünürdü” (2022, s. 21) diyen Abdülhak Şinasi, buna bir örnek olması bakımından annesi ve babasının evlenme süreçlerinden bahsetmektedir. Babası bahriyeli olan ve o yıllarda baba tarafı Büyükkada’da oturan Abdülhak Şinasi, Rumelihisarı’nda oturan kız tarafının Büyükkada’yı deniz aşırı bulması sebebiyle bu evlilikle ilgili bir kararsızlık yaşadığını anlatmaktadır. Bu kararsızlık ise damadın Rumelihisarı’na yerleşmesi ve Büyükkada’ya arada bir gidilmesi kararıyla sona

ermiştir. Ömrünün ilk yıllarının Büyükada ile Rumelihisarı arasında gidip gelmekle geçtiğini söyleyen ve eski İstanbulluların mahallelerine olan bağlılıklarına örnek teşkil etmesi açısından Rumelihisarı'nda oturan anne tarafının bu süreçteki tutumundan bahseden Abdülhak Şinasi, bu konuyla ilgili dikkat çekici bir örnek daha vermektedir. Abdülhak Şinasi, Büyükada'da yaşayan Rum ahali arasında doğduğundan beri adadan çıkmayanlardan veya yalnızca Heybeliada'ya gidip dönenlerden bahsetmekte ve ömürleri boyunca İstanbul'a hiç gitmediklerini söylemektedir. Abdülhak Şinasi'ye göre bu durum, İstanbulluların mahallelerine olan bağlılıklarını göstermesi açısından canlı bir örnek oluşturmaktadır (2022, s. 21, 46).

"İçimi çektiğim zamanlar Rumelihisarı'yla birlikte Büyükada'yı duyuyorum" (2022, s. 18) diyen Abdülhak Şinasi'nin dile getirdiği hususlardan biri de Büyükada'daki toplumsal ilişkilerdir. Ev halkından bahseden ve aile fertlerinin daha dayanışmacı olduklarını belirten Abdülhak Şinasi, Büyükadalıların her gün birbirlerini gördüğünü ve kim olduklarını öğrenmeseler bile birbirlerinin "göz ahabası" olduklarını söylemektedir. (2022, s. 9, 40). Bu durum, içinde yaşanılan muhiti daha güvenilir kılan özelliklerden birisidir.

Abdülhak Şinasi'nin *Geçmiş Zaman Köşkleri*'nde bahsettiği semtlerden biri de Çamlıca'dır. Anneannesinin hastalanması üzerine doktorların tavsiyesiyle Çamlıca'ya taşınmak üzere hazırlık yapan aile bu semtte ev aramaya koyulmuş ve sonunda ahşap ve bakımsız bir köşk kiralanmıştır. Bu dönemde Çamlıca yoksul bir mahalle görünümündedir. Şehre oldukça uzak sayılan bu evde misafir odası dahi hazırlanmamış ve Abdülhak Şinasi'nin "bir de misafir odası lazım değil mi?" sorusuna annesi, "Çamlıca'nın bu uzak dağına kim tırmanır" diye cevap vermiştir (2022, s. 55, 60). Abdülhak Şinasi, Çamlıca'nın kendisi için yepyeni bir muhit olduğunu söyleyecektir (2022, s. 64).

"Her mahallenin kendine mahsus kokuları ve sesleri vardır" (2022, s. 66) diyen Abdülhak Şinasi, Büyükada'nın çam, Rumelihisarı'nın deniz, Çamlıca'nın ise kekik, okalıptus, çam ve lavanta koktuğunu söylemektedir. Çamlıca'daki sesleri ise "Çamlıca'da hafif, billurî ince bir hava içinde sabaha karşı horozların sesleri ve bütün gün böceklerin geniş nefes alışlarıyla ötüşleri, ilkbahar ve dağ sesleri vardı" sözleriyle anlatmaktadır (2022, s. 67). Çamlıca'dan bahsettiği bu satırlarda "şefkat"ın çok önemli bir duygu olduğunu söyleyen Abdülhak Şinasi'nin, herkesin birbirine tebessüm ettiğini söylemesi de oldukça ilgi çekicidir:

"Bu zamanlar, bu kokular, bu sesler bana öyle munis gelirdi ki bu saatleri gönlüm üstünde kucaklayarak pek yavaş geçmelerini temin etmek isterdim. (...) Hatırlıyorum. Herkes birbirine rast gelince, bir sır tevdi eder gibi, iyi bir kalple tebessüm ederdi. Geçen beyaz baş örtülü ve yeldirmeli hanımlar hep büyük birer iyilik yükü taşıyorlar gibi, ağır ve yavaşlardı." (2022, s. 69)

Abdülhak Şinasi, "Geçmiş zaman mahalleleri" adını verdiği bölümde bu mahallelerin hususiyetlerinden söz etmektedir. "Çocukluğumuzun, mevsimler ve senelerin uğurladığı evlerini, bahçelerini, sokaklarını, mahallelerini artık içlerimizde gittikçe ağdalaşan eski lezzetleriyle hatırlar ve düşünürüz." (2022, s. 92) diyen Abdülhak Şinasi, çocukluk yıllarının geçtiği yerlerden uzak ve ayrı kaldıkça duyulan "daüssıla"dan bahsetmektedir. "Sıla hastalığı, memleket hasreti, yurdunu özleme" (Ayverdi, 2011, s. 256) olarak tanımlanan "dâüssıla" kavramına başvuran Abdülhak Şinasi, çocukluğumuzun geçtiği yerlere karşı özlem duyduğumuzu ve bu mahallelerdeki binaları dahi sevdiğimizi söylemektedir. Bunun yanı sıra yaşamlarını tek mahallede geçirenlerin, o mahallenin adeta bir tarihçisi olduğunu ifade etmektedir (Hisar, 2022, s. 92). Abdülhak Şinasi'nin bahsettiği bir diğer husus, İstanbul'un güzelliği içinde olgunlaşan ve bir tür bağımsızlık içinde gelişen eski mahallelerin birbirlerinden farklı birer kimliğe sahip olmasıdır. Bu bağlamda Abdülhak Şinasi, "oturduğumuz veya misafir olarak gittiğimiz bu geçmiş zaman

mahalleleri, o geçmiş zamanın İstanbul şehrinin daha maveraî güzelliği içinde gittikçe olgunlaşan bir nevi adem-i merkezîyetle gelişmişler ve hep görünüşleriyle mütevekkil, mutekit, mütevazı, sakin, her mahalle ayrı birer hüviyete sahip olmuştur.” demektedir (2022, s. 93). “İstanbul’un eski mahalleleri, her sokak dönemecinde, daha eski bir zaman sessizliğine varırdı” (2022, s. 94) diyen Abdülhak Şinasi, bu mahallelerden her birinin kendine mahsus bir muhiti olduğunu belirtmekte ve sevilen bir yerde yaşansa dahi eskiden yaşadığımız mahalleleri özlediğimizi, bir an önce orayı görmek arzusu uyandığını söylemektedir. Abdülhak Şinasi bu durumu “en beğendiğiniz bir yerde yaşarken bile vaktiyle yaşadığınız mahallelerden birini o kadar özler, orayı derhal görmek ihtiyacını duyardınız” sözleriyle anlatmaktadır (2022, s. 95).

Abdülhak Şinasi’nin bahsettiği en dikkat çekici hususlardan biri de o günkü ulaşım şartları sebebiyle semtler arasındaki mesafelerin oldukça fazla olmasıdır. Örneğin Boğaz’ın uzak bir semtinden Kozyatağı’na veya Büyükkada’ya günü birlik gidip gelmek oldukça zordur, bir gün dinlenip ertesi gün dönüşü söz konusudur. Abdülhak Şinasi, bu durumu şu sözlerle anlatmaktadır:

“O zamanlarda Boğaziçi’nin uzak bir muntıkasından, mesela Kozyatağı’na veya Büyükkada’ya aynı gün içinde gidip gelmek belki hiç kimsenin hatırına bile gelmeyecek, oraya gidildi mi, bu seyahati ihtiyar etmiş olmanın zahmeti çıkarılacak, yorgunluğu alınacak ve dönmek ancak ertesi gün düşünülecekti. (...) Âyan azasından bir zat, Yeniköy’de oturan diğer bir Âyan azasına bayram tebriğine geldiğinde, ev sahibî, ‘Berren mi teşrif buyuruldu. Yoksa seyahat bahren mi vuku buldu?’ diye sorarmış.” (2022, s. 96).

Ulaşım zorluğu sebebiyle her mahallenin birbirinden çok uzak görüldüğünü ifade eden Abdülhak Şinasi, bu mahallelerin her birinin ayrı birer hususiyeti ve maneviyatı olduğunu söylemektedir (2022, s. 96). Abdülhak Şinasi’ye göre bu durum yeni yollarla ve hızlı otomobillerle birlikte değişmiştir; “süratli otomobiller artık şehrin coğrafyasını da, hüviyetini de değiştirdi” demektedir (2022, s. 97). Daha önceleri Fatih’in Beyoğlu’ndan çok uzakta olduğunu sanan Abdülhak Şinasi, yeni yapılan köprüyle birlikte on dakikada gidildiğini, Boğaz’ın uzak bir mahallesinden Eyüp’e otomobille kısa süre içinde gidilip dönülebildiğini fark ettiğinde hayatında önemli yer tutan bir şeyin önemsizleştiğini belirtmektedir (2022, s. 97).

Abdülhak Şinasi, “Geçmiş Zaman Köşkleri”nde daha çok Rumelihisarı, Büyükkada ve Çamlıca’dan söz etmekle birlikte, eserin satır aralarında başka pek çok semtten bahsetmekte ve İstanbul’un hususiyetlerini çeşitli yönleriyle ele almaktadır. İstanbul’un evlerini, semtlerini, mahalle yaşamını ve kimliğini, aidiyet duygusunu, zaman anlayışını, toplumsal ilişkilerini anlatan Abdülhak Şinasi bu eserinde 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarındaki şehir ve toplum hayatını konu edinmektedir.

Sonuç

Cumhuriyet devri Türk edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Abdülhak Şinasi Hisar, 1956 yılında basılan *Geçmiş Zaman Köşkleri* adlı eserinde çocukluk ve gençlik yıllarına denk gelen 19. yy. sonu ve 20. yy. başlarının İstanbul’unu anlatmaktadır. Bu yıllarda Rumelihisarı, Büyükkada ve Çamlıca’da yaşayan Abdülhak Şinasi, çocukluk hâtıralarından yola çıkarak dönemin sosyal yaşantısını belli yönleriyle ele almış ve birbirinden farklı muhitleri oldukça belirgin bir şekilde resmetmiştir. Abdülhak Şinasi, *Geçmiş Zaman Köşkleri*’nde toplumsal değişimin kavranması bakımından oldukça önemli olan pek çok husustan bahsetmektedir. Aile, komşuluk ilişkileri, yardımlaşma, gündelik pratikler gibi unsurların yanı sıra sokağın, mahallenin, kent mekânının dönüşümü de eserde söz edilen konular arasındadır. Bu yönleriyle *Geçmiş Zaman Köşkleri*, modernleşmeyi ilk elden takip edebileceğimiz önemli bir metindir.

Abdülhak Şinasi'nin *Geçmiş Zaman Köşkleri*'ni kaleme aldığı dönem toplumsal hayatın hızla değiştiği, önceki adet ve usûllerin geride kalmaya başladığı, sosyal yapının süratle dönüştüğü bir döneme tekabül etmektedir. Dolayısıyla Abdülhak Şinasi'nin bu eseri yazmaya başlaması dönemin koşullarının dışında değildir. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e devrolan kuşağa mensup olan Abdülhak Şinasi'nin satırları, kentsel ve kültürel değişimin anlaşılabilmesi bakımından önemli bir tanıklık içermektedir. Yeni dönemle birlikte hızla değişen toplumsal yapı karşısında geçmişi yeniden inşa etmek mümkün olmasa da en azından belli hususları yeniden gündeme getirme arayışında olan Abdülhak Şinasi, şehri, mahalleyi, sosyal ilişkileri belli bir çerçeve içinde ele almıştır ve bu hususlardan yola çıkarak toplumsal değişimi farklı açılardan izlemek mümkündür. Bu bağlamda Abdülhak Şinasi Hisar'ın anlatısındaki şehir ve mahalle kimliğinin, modernleşme söylemi karşısında eleştirel bir tavrın ifadesi olduğu anlaşılmaktadır. Abdülhak Şinasi, doğrudan doğruya olmasa da örtük bir biçimde modernleşen kente ve bu kentin değerlerine karşı ihtiyatlı bir tutum sergilemektedir. Abdülhak Şinasi'nin bu tutumu, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e devrolan kuşağa mensup Refi' Cevad Ulunay, Burhan Felek, Ercümen Ekrem Talu gibi yazarların eserlerinde ve yazılarında da görülmektedir. Bu bağlamda Abdülhak Şinasi'nin eserlerinde dile getirdiği hususların bu isimlerin eserleriyle karşılaştırmalı olarak incelenmesi ve ele alınması bir başka çalışmanın konusu olabilecek niteliktedir.

Bu yönleriyle *Geçmiş Zaman Köşkleri*, yalnızca Abdülhak Şinasi'nin çocukluk yıllarına ait bir hâtırat olmanın ötesinde, toplumsal yaşamdaki değişime odaklanması, şehirde, kentsel mekânda değişen unsurlara yer vermesi sebebiyle Türk toplum tarihi bakımından oldukça dikkat çekici bir eserdir. Bunun yanı sıra dönemin şehir hayatından farklı kesitler sunması bakımından Türkiye'deki kent sosyolojisi alanındaki çalışmalara tarihsel anlamda kaynaklık edebilecek niteliktedir. İstanbul'un yüzyıl dönümündeki sosyal hayatını pek çok yönüyle konu edinen Abdülhak Şinasi'nin bu eseri şehirdeki sosyolojik dönüşümü, modernleşme serüvenini ve toplumsal yaşamdaki değişimi gösteren önemli metinlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaynakça

- Avar, A. A. (2009). Lefebvre'in üçlü–algılanan, tasarlanan, yaşanan mekân–diyalektiği. *Dosya*, 17, 7-16.
- Ayverdi, İ. (2011). *Asırlar Boyunca Târihî Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. Kerim Can Bayar (haz.). İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Coşkun, İ. (2006). San Francisco Sonrası Dünya. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi*, 3 (12), 17-21.
- Hisar, A. Ş. (2022). *Geçmiş Zaman Köşkleri*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Kaplan, M. (1978). *Edebiyatımızın İçinden*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karabulut, Ş. K. (2021). *Abdülhak Şinasi Hisar'ın Deneme ve Tenkitleri Üzerine Bir İnceleme*. [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara: TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üni.
- Tağızade Karaca, N. (1998). *Abdülhak Şinasi Hisar'ın Eserlerinde Geçmiş Zaman ve İstanbul*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Toros, T. (1998). *Türk Edebiyatından Altı Renkli Portre*. İstanbul: İsis Yayıncılık.
- Turinay, N. (1993). *Abdülhak Şinasi Hisar*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Şerefioğlu Danış, Z. K. (2021). “Uhrevi Bir Kapı”da “Duygusal Bağlılık” Yahut “Yer Altı Dehlizi”nde “Eleştirel Ayrılık”: Bir Hafıza Mekânı Olarak Süleymaniye. *Şehir: Edebî Karşılaşmalar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Uçman, A. (1998). Abdülhak Şinasi Hisar. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 18, s. 129-131). Ankara: TDV Yayınları.
- Uçman, A. (2010). Geçmiş Zaman Peşinde Bir İstanbul Âşığı: Abdülhak Şinasi Hisar (1888-1963). *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 8 (16), 673-690.
- Uysal, S. S. (2016). *Bir zamanlar Abdülhak Şinasi Hisar vardı*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Zariç, M. (2013). *Abdülhak Şinasi Hisar'ın Eserlerinde Geçmiş ve Gelecek Zaman*. [Doktora Tezi]. Ankara: Ankara Üniversitesi.